

MEANING OF JERUSALEM SOURCES

by Rabbi Dr. Nachum Amsel

These sources are from the book, "The Encyclopedia of Jewish Values" published by Urim, or the upcoming books, "The Encyclopedia of Jewish Values: Man to Man" or "The Encyclopedia of Jewish Values: Man to G-d" to be published in the future.

1) שולחן ערוך, אורח חיים צד:א

בקומו להתפלל אם היה עומד בח"ל יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל ויכוין גם לירושלים ולמקדש ולבית קדשי הקדשים היה עומד בא"י יחזיר פניו כנגד ירושלים ויכוין גם למקדש ולבית קה"ק...

2) ברכה י"ד של בעמידה של חול

ולירושלים עירך ברחמים תשוב. ותשפן בתוכה פאשר דברת. ובנה אותה בקרוב בימינו בגן עולם. וכסא דוד מהרה לתוכה תכין: ברוך אתה ד'. בונה ירושלים:

3) ברכה שלישית של ברכת המזון

רחם נא ד' אלקינו על ישראל עמך. ועל ירושלים עירך. ועל ציון משפן כבודך... ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו. ברוך אתה ד'. בונה ברחמינו ירושלים:

4) ברכה אחרונה "על המחיה"

ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם על: (על היין - על הגפן ועל פרי הגפן) (על מזונות - על המחיה ועל הכלכלה)... רחם (נא) ד' אלקינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משפן כבודך ועל מזבחך ועל היכלך, ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בבנינה...

5) סוטה מא.

ת"ר: [מברכין] על התורה כדרך שמברכין בבהכ"נ, ועל העבודה ועל ההודאה ועל מחילת עון כתיקנו, על המקדש בפני עצמו, ועל הכהנים בפני עצמן, על ישראל בפני עצמן, ועל ירושלים בפני עצמה.

6) ברכות אחרי ההפטר

רחם על ציון כי היא בית חיינו. ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו: ברוך אתה ד'. משמח ציון בבניה:

7) ברכה רביעית מתוך "שבע ברכות" בחתונה

שוש תשיש ותגל העקרה. בקבוץ בניה לתוכה בשמחה. ברוך אתה ד' משמח ציון בבניה:

8) שולחן ערוך, אבן העזר סה:ג

צריך לתת אפר בראש החתן במקום הנחת תפילין זכר לאבילות ירושלים דכתיב לשום לאבילי ציון פאר תחת אפר: הגה ויש מקומות שנהגו לשבר כוס אחר שבע ברכות וזהו מנהג נוהג במדינות אלו...

9) שולחן ערוך, אורח חיים תקס:א

משחרב בית המקדש תקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין בונים לעולם בנין מסוייד ומכויר כבנין המלכים אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד והלוקח חצר מסויידת ומכוירת (פ"י מצויירת) הרי זו בחזקתה ואין מחייבים אותו לקלוף בכותלים:

10) שו"ת אגרות משה, אורח חיים ה:ב

ומה שנוהגין לומר המקום ינחם אותך בתוך שאר אבלי ציון וירושלים...

11) ר' משה שטרנבוך, חכמה ודעת על בראשית מב:כח

ונראה שזהו הכוונה בניחום אבלים שאומרים "המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים" והכוונה כמו שאי אפשר לנו להבין מדוע במשך אלפיים שנה דור אחר דור אנחנו בגלות עם הריגות ורציחות לצדיקים ואפילו לקטנים וטף שאי אפשר לבשר ודם להשיג את מחשבת הקב"ה ורצונו וזאת אומרים לאבלים תתנחמו גם אתם כמו אבלי ציון וירושלים שבודאי כך רצונו ית"ש מה שאירע לכם ואי אפשר לבשר ודם להבין את דרכיו.

12) תוספתא נדרים א:ט

איזו הוא איסור [הכתוב] בתורה האומר הרי עלי שלא לאכול בשר שלא [לשתות יין כיום שראיתי את ירושלים חריבה וכיום שנהרג בו פלוני] אסור:

13) בבא בתרא ס:

ת"ר: כשחרב הבית בשניה, רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להן ר' יהושע, אמר להן: בני, מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותין יין? אמרו לו: נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח, ועכשיו בטל? נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח, ועכשיו בטל? אמר להם: אי"כ, לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנחות אפשר בפירות. פירות לא נאכל, שכבר בטלו בכורים אפשר בפירות אחרים. מים לא נשתה, שכבר בטל ניסוך המים שתקו. אמר להן: בני, בואו ואומר לכם: שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזירה על הצבור אי"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה, דכתיב: (מלאכי י') במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כולו, אלא כך אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסיד, ומשייר בו דבר מועט. וכמה? אמר רב יוסף: אמה על אמה. אמר רב חסדא: כנגד הפתח. עושה אדם כל צרכי סעודה, ומשייר דבר מועט. מאי היא? אמר רב פפא: כסא דהרסנא. עושה אשה כל תכשיטיה, ומשיירת דבר מועט.

14) מדרש תנחומא קדושים י'

ארץ ישראל יושבת באמצעיתו של עולם וירושלים באמצעיתה של א"י ובית המקדש באמצע ירושלים וההיכל באמצע בית המקדש והארון באמצע ההיכל ואבן שתיה לפני הארון שממנה נשתת העולם, למה נקרא אבן שתיה שממנה הושתת העולם.

15) מדרש במדבר רבה יב:ד, מדרש תנחומא, פקודי ג

ולמה נקרא שמה אבן שתיה, מפני שממנה התחיל הקב"ה לבראות את עולמו, וברא ב"ה בית המקדש למעלה שנאמר (שמות טו) מכון לשבתך פעלת ה', אל תקרא מכון אלא מכון לשבתך.

16) רמב"ם, הלכות בית הבחירה ב:ב

ומסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק, והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן התיבה, והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון קרבן כשנברא ומשם נברא, אמרו חכמים אדם ממקום כפרתו נברא.

17) בראשית ד:ג-ה, ח

ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לד': והבל הביא גם-הוא מכלרות צאנו ומחלבהו וישע יהוה אל-הבל ואל-מנחתו: ואל-קין ואל-מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו... ויאמר קין אל-הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל-הבל אחיו ויהרגהו:

18) בראשית ח:כ

ויבן נח מזבח לד' ויקח מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור ויעל עלת במזבח:

19) בראשית כב:א-ה, יד-יח

ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את-אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני: ויאמר קח-נא את-בנדך את-יחידך אשר-אהבת את-יצחק ולך-לך אל-ארץ המדינה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך: וישכם אברהם בבקר ויחבש את-חמרו ויקח את-שני נעריו אתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל-המקום אשר-אמר-לו האלקים: ביום השלישי וישא אברהם את-עניו וירא את-המקום מרחק: ויאמר אברהם אל-נעריו שבו-לכם פה עם-החמור ואני והנער נלכה עד-כה ונשתחוה ונשובה אליכם:
ויקרא אברהם שם-המקום ההוא ד' יראה אשר יאמר היום בהר יהוה יראה: ויקרא מלאך ד' אל-אברהם שנית מן-השמים: ויאמר בי נשבעתי נא-אם-ד' כי יען אשר עשית את-הדבר הזה ולא חשכת את-בנדך את-יחידך: כי-ברך אברךך והרבה ארבה את-זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על-שפת הים וירש זרעך את שער איביו: והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקלי:

20) דברי הימים ב' ג:א

ויחל שלמה לבנות את-בית-ד' בירושלם בהר המוריה אשר נראה לדוד אביו אשר הכין במקום דויד בגרן ארגן היבوسی:

21) תהילים קכב:ג ופירוש רש"י

ירושלם הבנויה כעיר שחברה לה יחדו:

כעיר שחברה לה - כשילה שדימה הכתוב זו לזו שנאמר (דברים י"ב) אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים, ורבותינו אמרו יש ירושלים הבנויה בשמים ועתידה ירושלים של מטה להיות כמותה:

22) רמב"ם, הלכות בית הבחירה א:ג-ד

כיון שנבנה המקדש בירושלים נאסרו כל המקומות כולן לבנות בהן בית ליי' ולהקריב בהן קרבן, ואין שם בית לדורי הדורות אלא בירושלים בלבד ובהר המוריה שבה נאמר ויאמר דויד זה הוא בית ד' האלקים וזה מזבח לעולה לישראל ואומר זאת מנוחתי עדי עד. בנין שבנה שלמה כבר מפורש במלכים, וכן בנין העתיד להבנות אע"פ שהוא כתוב ביחזקאל אינו מפורש ומבואר ואנשי בית שני כשבנו בימי עזרא בנוהו כבנין שלמה ומעין דברים המפורשים ביחזקאל.

23) רמב"ם, הלכות בית הבחירה ז:ז

ירושלים מקודשת משאר העיירות המוקפות חומה, שאוכלין קדשים קלים ומעשר שני לפניו מחומתה...

24) רמב"ם, מורה נבוכים ג:כה

ואין ספק אצלי גם כן שהמקום אשר ייחדו אברהם בנבואה היה ידוע אצל משה רבינו ואצל רבים, שאברהם בנבואה היה ידוע אצל משה רבינו ואצל רבים, שאברהם צווה אותם שיהיה זה בית עבודה - כמו שבאר המתרגם ואמר, "ופלח וצלי אברהם תמן, באתרא ההוא, ואמר קדם יי', הכא יהון פלחין דריא וגו'". ואשר לא התבאר ב'תורה' ולא נזכר בפרט, אבל רמז אליו ואמר, "אשר יבחר יי' וגו'" יש בו אצלי שלש חכמות. האחת מהן - שלא יחזיקו בו האומות וילחמו עליו מלחמה חזקה, כשידעו שזה המקום מן הארץ הוא תכלית התורה; והשנית - שלא יפסידוהו מי שהוא בידם עתה וישחיתוהו בכל יכלתם; והשלישית, והיא החזקה שבהם - שלא יבקש כל שבטי היותו 'בנחלתו' ולמשל בו, והיה נופל עליו מן המחלוקת והקטטה, כמו שנפל בבקשת ה'כהונה' - ולזה באה המצוה שלא יבנה 'בית הבחירה' אלא אחר 'הקמת מלך', עד שתהיה המצוה לאחד, ותסתלק המחלוקת - כמו שבארנו ב"ספר שופטים":

25) בראשית יד:יח

ומלכי-צָדֵק מְלֻדָּם שָׁלַם הוֹצִיא לָחֶם וְגִין וְהוּא כְהֵן לְאֵל עֵלְיוֹן:

26) תרגום אונקלוס על בראשית יד:יח

ומלכי צדק מלודם שלם הוציא לחם וגינן והוא כהן למלך אל עליון:

27) בראשית כב:יד

ויקרא אברהם שם-המקום ההוא ד' יראָה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר ד' יִרְאָה:

28) פירוש רש"י על בראשית כב:יד

ה' יראה - ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה, להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות:

29) מדרש, בראשית רבה נו:י'

אברהם קרא אותו יראה שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה שם קרא אותו שלם שנאמר (בראשית יז) ומלכי צדק מלך שלם אמר הקב"ה אם קורא אני אותו יראה כשם שקרא אותו אברהם שם אדם צדיק מתרעם ואם קורא אני אותו שלם אברהם אדם צדיק מתרעם אלא הריני קורא אותו ירושלים כמו שקראו שניהם יראה שלם ירושלים.

30) ישעיהו מח:ב, נחמיה יא:א

כי-מעיר הקדש נקראו ועל-אלקאי ישראל נסמכו יהוה צבאות שמו: וישבו שרי-העם בירושלם וישאר העם הפילו גורלות להביא אחד מן-העשרה לשבת בירושלם עיר הקדש ותשע הידות בערים:

31) ישעיהו כז:יג, דניאל ט:טז

והיה ביום ההוא תקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנחמים בארץ מצרים והשתחוו לד' בהר הקדש בירושלם: אדני ככל-צדקתך ישב-נא אפך ונחמתך מעירך בירושלם הר-קדשך כי בחטאינו ובעונות אבותינו בירושלם נעמד לחרפה לך-סביבתינו:

32) זכריה ח:ג

כה אמר ד' שבתי אל-ציון ושכנתי בתוך בירושלם ונקראה בירושלם עיר-האמת והר-ד' צבאות הר הקדש:

33) תהילים מו:ה

נהר פלגיו ישמחו עיר-אלקים קדש משפני עליון:

34) תהילים מח:ג

יפה נוף משוש פל-הארץ הר-ציון ירפתי צפון קרית מלך רב:

35 דברים יב:ט

כי לא-באתם עד-עֲתָה אֶל-הַמְנוּחָה וְאֶל-הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר-ד' אֱלֹקֵיךָ נָתַן לָךְ :
ת"ר: "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה", מנוחה זו שילה, נחלה זו ירושלים... דברי רבי יהודה ר"ש
אומר: מנוחה זו ירושלים, נחלה זו שילה... רבי שמעון בן יוחי אומר: זו וזו ירושלים.

36 זבחים קיט.

כי לא-באתם עד-עֲתָה אֶל-הַמְנוּחָה וְאֶל-הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר-ד' אֱלֹקֵיךָ נָתַן לָךְ :
ת"ר: "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה", מנוחה זו שילה, נחלה זו ירושלים... דברי רבי יהודה ר"ש
אומר: מנוחה זו ירושלים, נחלה זו שילה... רבי שמעון בן יוחי אומר: זו וזו ירושלים.

37 סנהדרין ב. ורש"י שם

אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד.
על העיר - ירושלים:

38 משנה כלים א:ח

לפנים מן החומה מקודש מהם. שאוכלים שם קדשים קלים ומעשר שני.

39 מגילה טו.

[נביא] שמו ושם עירו מפורש בידוע שהוא מאותה העיר, שמו ולא שם עירו בידוע שהוא מירושלים.

40 מגילה כו.

במאי קמיפלגי? תנא קמא סבר: לא נתחלקה ירושלים לשבטים, ורבי יהודה סבר: נתחלקה ירושלים לשבטים
ובפלוגתא דהני תנאי, דתניא: מה היה בחלקו של יהודה... והאי תנא סבר: לא נתחלקה ירושלים לשבטים. דתניא:
אין משכירים בתים בירושלים, מפני שאין שלהן.

41 משנה שקלים ד:ב

פרה ושעיר המשתלח ולשון של זהורית, באין מתרומת הלשכה. כבש פרה, וכבש שעיר המשתלח ולשון שבין קרניו,
ואמת המים, וחומת העיר ומגדלותיה, וכל צרכי העיר, באין משירי הלשכה.

42 רמב"ם, הלכות בית הבחירה ז:יא

שלוש מחנות היו במדבר, מחנה ישראל והוא ארבע מחנות ומחנה לוי שנקרא בה וסביב למשכן יחנו, ומחנה שכינה
והוא מפתח חצר אהל מועד ולפנים, וכנגדן לדורות, מפתח ירושלים עד הר הבית כמחנה ישראל, ומפתח הר הבית עד
פתח העזרה שהוא שער ניקנור כמחנה לוי, ומפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה, והחיל ועזרת הנשים מעלה יתירה
בבית עולמים.

43 רמב"ם, הלכות בית הבחירה ז:יז

ירושלים מקודשת משאר העיירות המוקפות חומה, שאוכלין קדשים קלים ומעשר שני לפנים מחומתה, ואלו דברים
שנאמרו בירושלים: אין מלינין בה את המת, ואין מעבירין בתוכה עצמות אדם ואין משכירין בתוכה בתים, ואין
נותנין בתוכה מקום לגר תושב, ואין מקיימין בה קברות חוץ מקברי בית דוד וקבר חולדה שהיו בה מימות נביאים
הראשונים, ואין נוטעין בה גנות ופרדסים, ואינה נזרעת ואינה נחרשת שמא תסרח, ואין מקיימין בה אילנות חוץ
מגינת ורדים שהיתה שם מימות נביאים הראשונים, ואין מקיימין בה אשפה מפני השרצים, ואין מוציאים הימנה
זיזין וגזוזטראות לר"ה מפני אהל הטומאה, ואין עושין בה כבשונות מפני העשן, ואין מגדלין בה תרנגולות מפני
הקדשים, וכן לא יגדלו הכהנים תרנגולים בכל א"י מפני הטהרות, ואין הבית נחלט בה, ואינו מטמא בנגעים, ואינה
נעשית עיר הנדחת, ואינה מביאה עגלה ערופה לפי שלא נתחלקה לשבטים.

44 כתובות קי:

משנה. הכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מוציאים, הכל מעלין לירושלים ואין הכל מוציאים, אחד האנשים ואחד
הנשים... הכל מעלין לירושלים לאתווי מאי? לאתווי מנוה היפה לנוה הרעה... ת"ר: הוא אומר לעלות, והיא אומרת
שלא לעלות כופין אותה לעלות, ואם לאו תצא בלא כתובה, היא אומרת לעלות, והוא אומר שלא לעלות כופין אותו
לעלות, ואם לאו יוציא ויתן כתובה. היא אומרת לצאת, והוא אומר שלא לצאת כופין אותה שלא לצאת, ואם לאו
תצא בלא כתובה הוא אומר לצאת, והיא אומרת שלא לצאת כופין אותו שלא לצאת, ואם לאו יוציא ויתן כתובה

45 ירושלמי, כתובות כב.

הוא רוצה לעלות לירושלם והיא אינה רוצה כופין אותה לעלות היא רוצה לעלות והוא אינו רוצה אין כופין אותו
לעלות הוא רוצה לצאת לח"ל והיא אינה רוצה אין כופין אותה לצאת היא רוצה לצאת והוא אינו רוצה כופין אותה
שלא לצאת:

46 רמב"ם, הלכות אישות יג:כ

אמר האיש לעלות לארץ ישראל והיא אינה רוצה תצא בלא כתובה, אמרה היא לעלות והוא אינו רוצה יוציא ויתן כתובה, והוא הדין לכל מקום מארץ ישראל עם ירושלים, שהכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין משם והכל מעלין לירושלים ואין הכל מוציאין משם.

47 טור, אבן העזר עה

אבל מח"ל לא"י כופין לעלות אפילו מנוה היפה לנוה הרע ואפילו ממקום שרובן ישראל למקום שרובן עכ"ם ואין מוציאין מא"י לח"ל אפילו מנוה הרע שרובן עכו"ם למקום היפה שרובן ישראל אמר האיש לעלות לא"י והיא אינה רוצה או שהיא שם ומבקשת לצאת תצא בלא כתובה האשה שאומרת לעלות והוא אינו רוצה או שרוצה לצאת משם יוציא ויתן כתובה וה"ה נמי לכ"מ מא"י לירושלים שהכל מעלין מא"י לירושלים ואין מוציאין משם...

48 ירושלמי, כתובות סז:

אמר ר' פינחס בשם ר' הושעיה ארבע מאות וששים בתי כניסיות היו בירושלים וכל אחת ואחת היה לה בית ספר ובית תלמוד בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה.

49 בבא מציעא כו. ופירושי רש"י ותוספות שם

מעוה ששנמצאו... בירושלים, בשאר ימות השנה חולין, בשעת הרגל הכל מעשר, ואמר רבי שמעיה בר זעירא: מאי טעמא הואיל ושוקי ירושלים עשוין להתכבד בכל יום.

50 פירוש רש"י על בבא מציעא כו.

ושוקי ירושלים עשוין להתכבד בכל יום - ואם נפלו שם לפני הרגל כבר מצאום מכבדי השוק, אבל הר הבית אין צריך להתכבד בכל יום, שאין טיט ועפר קולט שם מתוך שהוא משופע, ועוד שאין אדם נכנס שם במנעל ובאבק שעל רגליו.

51 פירוש תוספות על בבא מציעא כו.

עשוין להתכבד בכל יום - וא"ת והלא אין מתכבדות אלא בשביל שרצים שלא יטמאו הטהרות ולא בשביל המעות...

52 מועד קטן יא.

עד ימיו היה פטיש מכה בירושלים כו'. עד ימיו אין, מכאן ואילך לא קשיא... רב פפא אמר: כאן קודם גזירה, כאן לאחר גזירה.

53 מדרש, שמות רבה נב:ה

א"ר יוחנן כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים וכל מי שמבקש לחשב הולך לשם למה שלא יחשב בירושלים ויצר לפי שנקראת "משוש כל הארץ".

54 יומא יט: ורש"י שם

מיקירי ירושלים לא היו ישנן כל הלילה, כדי שישמע כהן גדול קול הברה, ולא תהא שינה חוטפתו. מיקירי ירושלים - מחשובי ירושלים עושין כך...

55 יומא א:ז

בקש להתנמם, פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדה, ואומרים לו, אישי כהן גדול, עמוד והפג אחת על הרצפה. ומעסיקין אותו עד שיגיע זמן השחיטה:

56 סוכה לז.

אמר רבי מאיר: מעשה ביקירי ירושלים שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב.

57 סוכה מא:

כך היה מנהגן של אנשי ירושלים, אדם יוצא מביתו ולולבו בידו, הולך לבית הכנסת לולבו בידו, קורא קריאת שמע ומתפלל ולולבו בידו, קורא בתורה ונושא את כפיו מניחו על גבי קרקע. הולך לבקר חולים ולנחם אבלים לולבו בידו, נכנס לבית המדרש משגר לולבו בידו בנו וביד עבדו וביד שלוחו, מאי קא משמע לך? להודיעך כמה היו זריזין במצות.

58 סופרים יב:יד

כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין כשהיו מוציאין את התורה ומחזירין היו הולכין אחריה מפני כבודה.

59) תענית כו:

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו, כל הכלים טעונים טבילה. ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים, ומה היו אומרות: בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה, (משלי ל"א) שקר החן והבל היפי אשה יראת ה' היא תתהלל, ואומר: (משלי ל"א) תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה.

60) סופרים יח:

וכן היה מנהג טוב בירושלים להתענות בניהם ובנותיהם הקטנים ביום צום בן [י"א] שנה עד עצם היום בן שתים עשרה להשלים ואח"כ סבלו ומקרב לפני כל זקן וזקן כדי לברכו לחזקו ולהתפלל עליו שיזכה בתורה ובמעשים טובים וכל מי שהיה לו גדול ממנו בעיר היה עומד ממקומו והולך לפניו והיה משתחוה לו להתפלל בעדו ללמד שהן נאין ומעשיהם נאים ולבן לשמים ולא היו מניחין בניה' קטנים אחריהם אלא היו מוליכין אותן לבתי כנסיות כדי לזרזם במצות.

61) בבא בתרא צג:

עוד מנהג גדול היה בירושלים, מפה פרוסה על גבי הפתח כל זמן שמפה פרוסה אורחין נכנסין, נסתלקה המפה אין האורחין נכנסין.

62) בבא מציעא כח:

תנו רבנן: אבן טוען היתה בירושלים, כל מי שאבדה לו אבידה נפנה לשם, וכל מי שמוצא אבידה נפנה לשם. זה עומד ומכריז, וזה עומד ונותן סימנין ונוטלה. וזו היא ששינונו: צאו וראו אם נמחת אבן הטוען.

63) דברים טו:י'

נתון תתן לו ולא ירע לָבָבָךְ בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בְגֵלֶל | הִדְבַּר הַזֶּה יְבָרְכֶךָ ד' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל-מַעֲשֶׂיךָ וּבְכָל מְשָלַח יָדְךָ :

64) מדרש ספרי ראה סד

לו - בינד לבינו מכאן אמרו (שקלים פ"ה) לשכת חשאים היתה בירושלים:

65) משנה שקלים ה:ו

שתי לשכות היו במקדש, אחת לשכת חשאים, ואחת לשכת הכלים, לשכת חשאים יראי חטא נותנים לתוכה בחשאי, ועניים בני טובים מתפרנסים מתוכה בחשאי. לשכת הכלים, כל מי שהוא מתנדב כלי, זורקו לתוכה. ואחת לשלשים יום, גזברין פותחין אותה. וכל כלי שמוצאין בו צורך לבדק הבית, מניחין אותו. והשאר נמכרין בדמיהן ונופלין ללשכת בדק הבית:

66) סופרים יט:יב

כר"א בן הורקנוס דאמר ראה שלמה כח של גומלי חסדים ובנה להם לישראל שני שערים אחד לחתנים ואחר לאבלים ולמנוודים בשבת היו מתקבצין יושבי ירושלים ועולין להר הבית ויושבין בין שני שערים הללו כדי לגמול חסדים לזה ולזה משחרב בית המקדש התקינו שיהו החתנים והאבלים באים לכנסת כדי לגמול להם חסד חתנים לקלסן ולהלוותם לבתיהן אבלים לאחר שיגמרו החזן תפלה של מוסף הולך לו אחורי דלתי של בית הכנסת או בפני הכנסת ומוצא שם האבלים וכל קרוביו ואומר עליהם ברכה ואחר כך אומר קדיש...

67) ירושלמי חגיגה כו:

א"ר יהושע בן לוי (תהלים קכז) "ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו" עיר שהיא עושה כל ישראל לחברים

68) מדרש תהלים צא:ז

שנאמר "ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלקים" (בראשית כח:ז), מכאן אמרו, כי כל מי שהוא מתפלל בירושלים, כאילו מתפלל לפני כסא הכבוד, ששער השמים הוא שם, ופתח פתוח לשמוע תפלה, שנאמר "יזזה שער השמים"

69) קידושין מט:

עשרה קבים יופי ירדו לעולם, תשעה נטלה ירושלים, ואחד כל העולם כולו.

70) סוכה נא:

מי שלא ראה ירושלים בתפארתה לא ראה כרך נחמד מעולם

72) ברכות ט: , ביצה יד: , תמיד כז:

קהלא קדישא דבירושלים:

72) אבות דרבי נתן לה: א, יומא כא.

עשרה נסים נעשו לאבותינו בבהמ"ק [מעולם לא הסריח בשר הקדש] ולא הפילה אשה מריח בשר הקודש ([עשרה נסים נעשו לאבותינו בירושלים] לא ניזוק אדם בירושלים מעולם] ולא נפגע אדם בירושלים ולא נכשל אדם בירושלים מעולם ולא נפלה דליקה בירושלים מעולם לא היתה מפולת בירושלים מעולם לא אמר אדם לחבירו לא מצאתי תנור לצלות פסחים בירושלים. מעולם לא אמר אדם לחבירו לא מצאתי מיטה שאישן עליה בירושלים. מעולם לא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים.

עשרה נסים נעשו בבית המקדש: לא הפילה אשה מריח בשר הקדש, ולא הסריח בשר הקדש מעולם, ולא נראה זבוב בבית המטבחים, ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים, ולא נמצא פסול בעומר, ובשתי הלחם, ובלחם הפנים, עומדים צפופים ומשתחווים רווחים, ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם, ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים.

73) יומא לט:

כלה שבירושלים אינה צריכה להתקשט מריח קטורת.

74) מדרש, קהלת קבה א:כ

ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל ישראל אינם מתכנסין אלא לירושלים ועולים בפעמי רגלים בכל שנה ושנה, והים אינו מלא, וירושלים אינה מתמלאת לעולם דתנינן עומדין צפופים ומשתחווים רווחים, ר' שמואל בר חובה בשם ר' אחא אמר ארבע אמות ריוח בין כל אחד ואחד ואמה מכל צד כדי שלא יהא שומע תפלתו של חבירו ויטעה, אל מקום שהנחלים הולכים,

75) מדרש תהילים קכב:ד

ירושלים הבנויה - א"ר יוחנן אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה, עד שאבוא לירושלים של מטה (שנאמר בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר (הושע יא:ט)

76) ישעיה נד:יא-יג

עֲנִיָּה סֹעֶרָה לֹא נִחְמָה הִנֵּה אֲנֹכִי מְרַבֵּץ בְּפוּךְ אֲבָנֶיךָ וְיִסְדָּתֶיךָ בְּסִפְרֵי־רַיִם : וְשִׁמְתִי כְּדָד שִׁמְשֵׁתֶיךָ וְשִׁעְרֶיךָ לְאֲבָנֵי אֶקְדָּח וְכָל-גְּבוּלֶיךָ לְאֲבָנֵי-חֶפֶץ : וְכָל-בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי ד' וְרַב שְׁלוֹם בְּנֵיךָ :

77) מדרש תהילים גג:ב

אמר ר' יהודה אמר הקב"ה לאומות העולם בניתם בתי עבודה זרה שלכם, וכיון שאני אומר לכם בנו את ירושלים, אתם אומרים עניה סוערה לא נוחמה (ישעיה נד יא), הוי עצת עני תבישו, וכאן הוא אומר הבישותה כי (ה') (אלקים) מאסם (תהלים נג:ו), כסבורים אתם שה' מאסם, והלא כבר נאמר לא מאסתים (ויקרא כו:מד), מי יתן מציון ישועות ישראל בשוב (ה') (אלקים) שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל, ועשו וישמעאל מתאנחים.

78) ברכות סד.

שנאמר (ישעיהו נ"ד) "וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך", אל תקרי בניך אלא בוניך.

79) בבא בתרא עה.

(ישעיהו נח) ושמתי כדכד שמשותיך א"ר שמואל בר נחמני: פליגי תרי מלאכי ברקיעא, גבריאל ומיכאל, ואמרי לה: תרי אמוראי במערבא, ומאן אינון? יהודה וחזקיה בני רבי חייא, חד אמר: שוהם, וחד אמר: ישפה, אמר להו הקב"ה: להוי כדן וכדין.

80) שמות כח:יז-כ

וּמְלֹאֲתָ בּוֹ מְלֹאֲתֵי אֲבָן אֲרֻבָּעָה טוּרִים אֲבָן טוּר אֶדָם פְּטָדָה וּבָרָקֶת הַטּוּר הָאֶחָד : וְהַטּוּר הַשְּׁנִי נֶפֶד סַפִּיר וְיָהֶלֶם : וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לָשֵׁם שָׁבוּ וְאַחֲלָמָה : וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַרְשִׁישׁ וְשֵׁהֶם וְיִשְׁפָּה מְשַׁבְּצִים זָהָב יִהְיוּ בְּמְלוּאֲתָם :

81) פירוש רשב"ם על בבא בתרא עה.

שמשותיך - חומותיך

פליגי בה - באבנים של חומות ירושלים כמה יהיו אלו אבנים שעתידיים להיות.

כדן וכדין - כדברי זה וכדברי זה והיינו כדכוד משהם וישפה תבנה ואע"פ שמקרא זה קדם לבני ר' חייא טובא יש לומר שכך נתבא ישעיה שכדברי כל המפרשים עתידה להבנות.

82) פירוש מהרש"א על בבא בתרא עה.

שוהם או ישפה והם ב' אבנים אחרונים שהם בחושן בטור הרביעי ע"ש אור בגאולה הרביעית שלעתיד שהיא גאולה הרביעית ובושהם היה מפותח שם יוסף ובישפה בנימין ע"פ כונה זו דבגאולה הרביעית יהיה תחלה אור ישראל ע"י משיח בן יוסף ואורו של ירושלים שהוא בחלקו של בנימין וז"ש להוי כדן וכדין ע"פ שתי הכונות שאמרנו וק"ל:

83) בראשית מז: יב, מא: נז

וַיִּכְלֹף יוֹסֵף אֶת-אָבִיו וְאֶת-אָחִיו וְאֶת כָּל-בֵּית אָבִיו לֶחֶם לְפִי הַטָּף :
וְכָל-הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיִם לְשֹׁבֵר אֶל-יוֹסֵף כִּי-חֹזֵק הָרָעַב בְּכָל-הָאָרֶץ :

84) זברים לג: יב

לְבַנְיָמִן אָמַר יְדִיד ד' יִשְׁכֹּן לְבֶטֶח עָלָיו חֲפָץ עָלָיו כָּל-הַיּוֹם וַיְבִין כְּתַפְּוֹ שָׁכֹן :

85) מדרש תהילים קכב: ד

ירושלים הבנויה - א"ר יוחנן אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה, עד שאבוא לירושלים של מטה (שנאמר בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר (הושע יא: ט)

86) שמות יט: ו

וְאֵתֶם תִּהְיוּ-לִי מִמְּלַכֶּת פְּהֲנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבֹּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :

87) סנהדרים קב.

אמר רבי אבא: אחר שתפשו הקדוש ברוך הוא לירבעם בבגדו, ואמר לו: חזור בד, ואני ואתה וכן ישי נטייל בגן עדן, אמר לו, מי בראש: בן ישי בראש אי הכי לא בעינא.

88) מלכים א' יב: כה

וַיָּבֹן יִרְבֵּעַם אֶת-שֹׁכֶם בְּהַר אֶפְרַיִם וַיֵּשֶׁב בָּהּ וַיֵּצֵא מִשָּׁם וַיָּבֹן אֶת-פְּנוּאֵל :

89) בראשית מח: כב

וְאֲנִי נְתַתִּי לָךְ שֹׁכֶם אֶחָד עַל-אֲחִיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקִשְׁתִּי :

90) תהילים קלז: ה-ו

אִם-אֲשַׁפְּחֵךְ רְוִישָׁלַם תִּשְׁפַּח מִיַּמִּינִי : תִּדְבֹּק-לְשׁוֹנִי לְחִפֵּי אִם-לֹא אֲזַכְּרֶכִּי אִם-לֹא אֲעֲלֶה אֶת-רְוִישָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחְתִּי :